

Verwerfung forclusion restreinte forclusion généralisée

Lieven Jonckheere

06/09/2023

Forclusion généralisée is een notie van Jacques-Alain Miller uit 1987. Men zou dat ook een ironisch concept kunnen noemen, omdat het ergens een omkering impliceert tegenover Lacans oorspronkelijke concept van de *forclusion*, die we de *forclusion restreinte* kunnen noemen.

Forclusion is Lacans Franse vertaling van wat bij Freud *Verwerfung* heet. In het Nederlands vertalen wij beide woorden anders om te benadrukken dat ze niet exact hetzelfde zijn: Freuds *Verwerfung* vertalen we als 'verwerping' en Lacans *forclusion* als 'verklaring van niet-ontvankelijkheid'.

Hieronder een poging om dat onderscheid tussen Freuds *Verwerfung*, Lacans *forclusion (restreinte)* en Millers *forclusion généralisée* te maken.

Freuds *Verwerfung* van het weten van de castratie (1918)

In het geval van de Wolfenman heeft Freud het in 1918 over een *Verwerfung* of verwerping van de castratie. Dat betekent dat de Wolfenman, met Freuds vaak door Lacan aangehaalde woorden, van die eigen castratie *nichts wissen wollte im Sinne der Verdrängung*. Uitgangspunt is inderdaad dat de neurotische verdringing een vorm van weten is: de neuroticus heeft weet van de eigen castratie, maar wil niet weten dat hij daar weet van heeft – Freuds formule voor het onbewuste. Bij de Wolfenman is er dus geen verdringing van de castratie, geen neurotisch of onbewust weten van de castratie, geen niet willen weten dat hij wel degelijk weet. Anders dan de neuroticus heeft de Wolfenman het weten van de eigen castratie *verworfen* of verworpen, hij heeft dus nooit willen weten van de eigen castratie om dan achteraf te doen alsof hij daar niet van weet. Die verwerping van het weten van de eigen castratie is geen oordeel over het al dan niet bestaan van die castratie, het is alsof die castratie gewoonweg niet bestaat en daar dus nooit sprake kan van zijn. *Damit war eigentlich kein Urteil über ihre Existenz gefällt, aber es war so gut, als ob sie nicht existierte.*

De Wolfenman verwerpt zijn castratie omdat die de seksuele verhouding met de vader onmogelijk maakt, seksuele verhouding die in zijn geval een anale vorm aangenomen heeft. *Er verwarf sie und blieb auf dem Standpunkt des Verkehrs im After.*

De verhouding van de Wolfenman tot de castratie blijkt uiteindelijk echter dubbel: hij zou de castratie niet definitief verworpen hebben, maar die uiteindelijk ook wel ergens erkend hebben. *Späterhin finden sich gute Beweise dafür, daß er die Kastration als Tatsache anerkannt hatte.* Belangrijke klinische vraag, ook na de analyse van de Wolfenman bij Freud, is dan inderdaad ook in hoeverre nog iets van die verwerping van de castratie te merken is geweest, in wat men dan psychotische fenomenen zou kunnen noemen – klassiek verwijst men naar het oppoppen van het verworpene in het reële onder de vorm van de negatief genoemde hallucinatie van zijn vinger afgesneden te hebben. Maar daar kan ik hier nu niet verder op ingaan.

Lacans *forclusion* van de betekenaar van de Naam-van-de-Vader (1957-1958)

Van Freuds *Verwerfung* (verwerping) van de castratie, bij de door hem als neurotisch gedachte Wolvenman, maakt Lacan nu al meteen bij het begin van zijn onderwijs op radicaal structurele wijze de basis van de psychose. Maar daarvoor moet hij, in het baanbrekende “Over een kwestie die aan elke mogelijk behandeling van de psychose voorafgaat” in 1957-1958, Freuds *Verwerfung* toch wel wat geweld aandoen.

Om te beginnen verwerpt de psychose niet het weten van de castratie, maar wel wat Lacan de betekenaar van vader of de Naam-van-de-Vader noemt – dat is de vader waarnaar de moeder in haar discours verwijst, als een respectabele vertegenwoordiger van de wet. In zijn vertaling van Freuds *Verwerfung* als *forclusion* gaat Lacan dan ook meer de juridische kant benadrukken. *Forclusion* kunnen wij inderdaad het beste in juridisch jargon in het Nederlands vertalen, als ‘forclusie’ of ‘verklaring van niet-ontvankelijkheid’.

In de neurose is die betekenaar van de vader of Naam-van-de-Vader wél ontvankelijk verklaard. Hij is, met de term die Freud hierboven voor de castratie gebruikt, door het subject als dusdanig *erkannt* of erkend geworden. Of met nog een andere term van Freud, die Lacan op dat moment een heel nieuw leven heeft ingeblazen: in de neurose heeft het subject ‘ja’ gezegd (*Bejahung*) tegenover de betekenaar van de Naam-van-de-Vader. Eenmaal ontvankelijk verklaard kan die betekenaar van de vader dan ook zijn werk gaan doen – en dat is in de plaats komen van de betekenaar van de moeder of het verlangen van de moeder (haar onvoorspelbare aan- en afwezigheid, haar gaan en komen).

Het effect van de vadermetafoor, van de substitutie van de betekenaar van de moeder door de betekenaar van de vader, van de vervanging van het gaan en komen van de moeder door de wet van de vader, het effect daarvan is de castratie. De castratie is hier dus geen primair gegeven meer, waar het subject dan souverain kan of moet over oordelen, maar een secundair effect. Het gaat hier dan ook niet meer om een weten van de castratie, maar om wat wij, zij het met de nodige voorzichtigheid, toch wel als een ‘beleving’ van de eigen castratie moet benoemen. De verhouding tot castratie is bij Lacan dus van register veranderd: van een symbolisch weten is ze iets geworden dat een impact op de imaginaire beleving heeft. De imaginaire beleving van wat? Van de jouissance – op dat moment, aan het begin van zijn onderwijs, situeert de jouissance zich voor Lacan conceptueel gezien nog goeddeels in het imaginaire register, het register van het door het spiegelstadium geïnstalleerde narcisme. Via de vadermetafoor en de daaruit resulterende castratie zorgt de Naam-van-de-Vader dus voor een wettelijk verbod op de imaginaire jouissance, een wettelijk verbod dat zich toespitst op dat ene kritische punt dat de penis is en die via dat verbod de fallus wordt (niet mogen genieten van de moeder). Zo komt tot stand wat Lacan de fallische jouissance noemt. Die castratie, als fallicisering van de jouissance, komt uiteindelijk neer op een soort ‘beschaving’ van de jouissance, met alle equivoques van dat woord. We zouden ook kunnen zeggen dat de jouissance dankzij de Naam-van-de-vader-en-de-castratie ontvankelijk is verklaard.

Niets van dat alles in de psychose dus. Aan het begin staat de *forclusion* of verklaring van niet-ontvankelijkheid van de Naam-van-de-Vader. Dat is fundamenteeler dan ‘neen’ tegen die betekenaar zeggen, de zogenaamd *Verneinung*: om daar ‘neen’ tegen te kunnen zeggen, moet het subject er immers wel eerst ‘ja’ tegen gezegd hebben, de *Bejahung* waarover ik het net had. Door die verklaring van niet-ontvankelijkheid van de Naam-van-de-Vader komt geen vadermetafoor tot stand, de betekenaar van de vader komt niet in de plaats van de betekenaar van de moeder, de wet van de vader regelt het gaan en komen van de moeder niet. En bijgevolg is er ook geen ‘beleving’ van de castratie, geen impact van de castratie op de imaginaire beleving van de jouissance. Geen fallicisering van de jouissance. Geen beschaving van de jouissance. We zouden dan ook kunnen besluiten dat de jouissance in de psychose niet-ontvankelijk wordt verklaard.

Millers *forclusion généralisée* van de jouissance (1987) vanuit de laatste Lacan

In de latere Lacan wordt duidelijk dat de castratie, die in de neurose het effect van de vadermetafoor is en daar de imaginaire jouissance symboliseert of falliciseert en dus ontvankelijk maakt, dat die castratie dus er ook weer niet in slaagt om alle jouissance te reguleren, te beschaven, ontvankelijk te maken. Er rest immers nog een andere jouissance, een andere vorm van jouissance dan die imaginaire jouissance. In een van zijn lessen stelt Miller op 27 mei 1987 *ex abrupto* dat dit eigenlijk neerkomt op een *rejet* (Lacans eerste vertaling van Freuds *Verwerfung*) of *forclusion* (Lacans uiteindelijke vertaling van Freuds *Verwerfung*) van die jouissance.¹ Een verklaring van niet-ontvankelijkheid van die andere jouissance door door wie of door wat? Door de Naam-van-de-vader-en-de-castratie, door de vader en de fallus. Beide werken als het ware samen om die andere, niet imaginaire jouissance niet ontvankelijk te verklaren. Ze zeggen er niet eerst 'ja' tegen (*Bejahung*) om dan vast te stellen dat het niet lukt om die te beschaven en er dan maar snel 'neen' tegen te zeggen (*Verneinung*). Ze weten meteen dat ze daartoe niet in staat zijn en verklaren die jouissance daarom maar meteen onontvankelijk. Het gevolg is dat die niet door de vader en de fallus ontvankelijk verklaarde jouissance in het reële oppopt. En daar moet het dan maar *en catastrophe* 'gemanaged' worden, via neurotische symptomen – we zitten inderdaad nog altijd in de neurose.

In de psychose is er geen ontvankelijkverklaring van de imaginaire jouissance via de Naam-van-de-Vader-en-de-castratie. Als we dat samenvoegen met wat Miller hierboven stelde, mogen we dan ook zeggen dat in de psychose eigenlijk alle jouissance niet-ontvankelijk wordt verklaard. In de psychosen popt alle jouissance dan ook massaal op in het reële. En moet het symptoom (of sinthoom) wel heel stevig in zijn schoenen om al die jouissance te managen.

Besluitend kunnen we stellen dat de door Miller geïntroduceerde uitdrukking *forclusion généralisée* twee betekenissen kan hebben. Vooreerst: zowel in de neurose als de psychose wordt jouissance niet-ontvankelijk verklaard. Vervolgens: in de neurose wordt door de vader en de fallus alleen maar die andere jouissance niet-ontvankelijk verklaard, terwijl in de psychose ingevolge het ontbreken van de vader en de fallus alle jouissance niet-ontvankelijk wordt verklaard.

andere jouissance?

Vraag bij dit alles blijft uiteraard om welke jouissance het in die zogenaamde 'andere jouissance' gaat. Zijn notie van *forclusion généralisée* ontwikkelt Miller voor een stuk in dialoog met de fameuze gevals-presentatie, waarin een in de psychiatrie opgenomen dame Lacan verklapte dat ze de vriend van haar buurvrouw op de overloop van het appartement *en passant* plotsklaps 'truiel' (zeug) tegen haar had horen zeggen.² Daarbij wedt Miller eigenlijk op twee vormen van jouissance. Enerzijds is dat de jouissance van *l'objet indicible*, het onzegbare object. Dat is object a of de lichamelijke jouissance van het corps morcelé of verbrokkeld lichaam bij de patiënte zelve, in relatie tot haar moeder. De dame in kwestie was inderdaad in paniek van bij haar schoonfamilie op de boerenbuiten terug naar de stad bij haar moeder gevlucht, omdat ze daar de waan had ontwikkeld dat die haar, net als een varken, vakkundig in mootjes wilden hakken. Maar anderzijds is dat ook de vrouwelijke jouissance, onder de vorm van de door niets gecontroleerde vrouwelijke of Andere jouissance van de buurvrouw, een vrouw van lichte zeden, met een wel heel ongemanierde vriend. Maar misschien moeten we beide vormen van jouissance in elkaar schuiven, in die zin dat de buurvrouw met haar onbeschaamde vrouwelijke of Andere jouissance de dochter-en-moeder in hun *morcellement-à-deux* of gedeelde verbrokkeling

¹ De les van 27 mei 1987 werd voor een deel gepubliceerd in 2018, als "La forclusion généralisée" in : La Cause du désir, 99, pp. 131-135.

² Séminaire III, pp. 58 ev en Ecrits, pp. 534ev

compleet over- en onderspoelt. De onbeschaamde Andere of vrouwelijke jouissance van de buurvrouw als 'de hete soep' en de verbrokkeling van de dochter-en-moeder als 'de vleesballetjes'?